

Проблеми адаптації учнів початкових класів

Початок навчання дитини в школі — складний і відповідальний етап у її житті. Психологи відзначають, що діти 6–7 років переживають психологічну кризу, яка пов'язана з необхідністю адаптації до школи. У середньому звикання дитини до школи триває від 3-х місяців до 1,5 років.

Які ж умови психологічної адаптації дитини до школи?

По-перше, змінюється соціальна позиція дитини: з дошкільника вона перетворюється на учня. І якщо раніше вона була «просто дитиною», яку любили й про яку піклувалися дорослі, то тепер стає школярем. У дитини з'являються нові й складні обов'язки: виконувати домашні завдання, приходити вчасно до школи, бути уважною на уроці, дисциплінованою і т. ін. По суті, уперше у своєму житті дитина стає членом суспільства, що передбачає певні суспільні вимоги до неї. Учитель постає представником суспільства: він висуває вимоги і встановлює норми, орієнтує дитину в тому, як їй поводитися, що і як робити.

По-друге, у дитини відбувається зміна провідної діяльності. До початку навчання в школі діти зайняті переважно грою. Вони граються в сюжетні та рольові ігри, фантазують, придумують ігрові імпровізації. Із приходом до школи вони починають опановувати навчальну діяльність: школярі повинні «навчитися вчитися», тобто запам'ятовувати навчальний матеріал, формулювати відповіді, розв'язувати завдання.

Основна психологічна різниця між ігровою й навчальною діяльностями полягає в тому, що ігрова діяльність є вільною: дитина грається тоді, коли хоче гратися; сюжети для ігор вона вибирає сама з навколишнього життя. Дитина діє самостійно й відповідно до свого бажання.

Натомість уже на етапі підготовки до школи, що організовується в старших групах дитячих садків, навчальна діяльність побудована на основі довільних зусиль дитини. Вона повинна робити те, чого їй не завжди хочеться; повинна довільно контролювати свою поведінку, стабільно утримувати активну увагу на уроці. Словом, навчальна діяльність уже в дитячому садку спирається на різні навички довільної поведінки дитини.

До того ж, перехід дитини від ігрової діяльності до навчальної здійснюється не з її волі, не природним для неї шляхом — він ніби «нав'язаний» їй зверху, від дорослих. Цей перехід суспільно зада-

ний для дитини і — хоче вона чи не хоче, готова чи не готова, — вона зобов'язана і змушена змінити свої заняття й, по суті, увесь спосіб життя.

По-третє, важливим чинником психологічної адаптації дитини до школи постає її соціальне оточення: учитель, клас, родина. Від ставлення вчителя до дитини залежить успішність її подальшого навчання в школі. Досвід консультування показує, що діти, яких відразу «не полюбили» вчителі початкових класів, згодом погано вчаться, вони агресивні або невпевнені в собі, схильні до асоціальних учинків.

Успішність адаптації дитини до школи залежить також і від того, наскільки міцно вона змогла утвердити свою позицію в класі серед однолітків. Активна й ініціативна дитина стає лідером, починає добре вчитися. Тихий і поступливий учень часто перетворюється на керованого або аутсайдера, учить знехотя й посередньо.

Сімейна ситуація, у якій перебуває дитина на початку свого навчання в школі, теж має велике значення. Напружені, емоційно дискомфортні умови негативно впливають на самопочуття школяра, що позначається й на його успішності.

По-четверте, однією з гострих проблем навчання в початковій школі є проблема стримування рухової активності ініціативної дитини й, навпаки, активізація млявих і пасивних дітей. Учитель прагне сформувати оптимальний рівень активності дитини, що сприятиме якісному засвоєнню навчального матеріалу, тривалому підтриманню активної уваги, зосередженості, концентрації. Якщо в дитини слабко розвинений «комплекс довільності», вона погано звикає до школи, має низьку успішність. Для таких дітей необхідність іти до школи згодом стає своєрідним «катуванням», і вони починають усіляко ухилятися від цього: пропускають уроки, придумують різні хвороби...

Слід зазначити, що діти, які від початку вчаться погано, не уважні й розгальмовані, у 87 % випадків отримують низькі оцінки до кінця шкільного навчання. Причин тут декілька. По-перше, навчальний матеріал не засвоюється належною мірою, і діти не можуть перейти до нового («педагогічна занедбаність»). Крім того, більшість учителів сприймають таку дитину як неуспішну, і згодом надзвичайно важко, а часом і просто неможливо перебороти цей психологічний стереотип відносин.

І останнє. З початком навчання в школі в 67–69 % непідготовлених дітей виникають специфічні реакції: страхи, зриви, істеричні реакції, підвищена слізливість, загальмованість. Діти бояться вчителя, відчувають страх перед виходом до дошки для відповіді,

вони бояться низьких оцінок, приниження, бояться виявитися неспроможними (хтось розумніший, а хтось дурніший), запізнитися на урок.

Щоб допомогти дитині успішно адаптуватися до школи й повноцінно увійти в навчально-виховний процес, необхідно зміцнювати психіку дитини, розвивати її мислення й емоційно-вольову сферу, знімати гострі невротичні реакції, нейтралізувати страхи й негативні емоційні переживання. Крім того, потрібно розвивати «комплекс довільності» — уміння контролювати себе самостійно, бути уважним, здатним на довільні вольові й інтелектуальні зусилля.

У початкових класах обов'язково треба вводити ігрові методи розвивального та психокорекційного характеру. Ця вимога продиктована необхідністю створення постійного підтримуючого психологічного «фону» для дітей, створення оптимальних психологічних умов для успішного розвитку їхнього мислення й особистості.

Передумови труднощів під час входження дитини у шкільне життя

Коли дитина приходить до школи, вона стає школярем далеко не відразу. На думку В. В. Давидова, це становлення, входження у шкільне життя відбувається протягом усього періоду навчання в початковій школі, і поєднання рис дошкільного дитинства з особливостями школярського життя характеризуватиме весь період молодшого шкільного віку. Усі діти, що починають навчання в школі, стикаються з тими чи іншими труднощами, але труднощі в одних швидко минають, а проблеми інших настільки серйозні, що таких дітей стає важко виховувати і навчати.

Об'єктивні передумови психологічних труднощів під час входження дитини в шкільне життя такі:

- входження дитини в нову «соціальну ситуацію розвитку»;
- зміна її місця в системі соціальних відносин, тобто формування нової внутрішньої позиції школяра, що потребує від дитини досить складної психологічної перебудови.

До суб'єктивних передумов виникнення труднощів належать:

- відсутність у дитини досвіду соціального спілкування, що передував би школі, або негативний досвід відвідування дитячих дошкільних установ;
- недостатня психологічна підготовка дитини з боку батьків;

- низка індивідуальних особливостей, що ускладнюють процес становлення школяра: замкнутість, боязливість, агресивність, неухважність та ін.

Чинником, що збільшує труднощі входження дитини у шкільне життя, є авторитарний стиль педагогічного впливу, який використовує вчитель.

Для позначення різних варіантів неблагополуччя дітей у початковій школі широко використовується термін *дезадаптація*, перенесений у психологію із психіатрії.

Дослідники називають такі *симптоми появи шкільної дезадаптації*:

- неуспішність як результат несформованості навичок і прийомів навчальної роботи;
- низька мотивація навчання;
- збереження дошкільної орієнтації на зовнішні атрибути школи;
- низький розвиток довільності;
- емоційне неблагополуччя: підвищена тривожність, плаксивість; конфліктні взаємини з учителями й однолітками;
- психосоматичні захворювання;
- вади особистісного розвитку.

Вразливість молодших школярів

Причиною підвищеної чутливості, як свідчать отримані в наш час експериментальні дані, є природні властивості нервової системи дитини, передусім її слабкість. Установлено також, що слабка нервова система здатна реагувати на стимули (подразники) нижчої інтенсивності, ніж сильна. Виявилось, що цей факт має позитивне значення для перебігу сенсорної діяльності, оскільки підвищує її продуктивність. Відомо, що серед людей, які відзначаються підвищеною чутливістю, багато обдарованих особистостей. Здебільшого вони досягають успіху у сфері мистецтва (музичне й образотворче мистецтво, літературна творчість). Висока чутливість людини сприяє її здатності до емпатії, яка полегшує виконання професійних обов'язків, наприклад, педагогів та представників інших професій, які передбачають взаємодію типу «людина — людина».

Вразливість дітей може мати соціогенне походження, тобто бути зумовленою труднощами спілкування з однокласниками потребою

дитини у визнанні, в емоційній підтримці з боку близьких дорослих. Під впливом негативних чинників соціогенного характеру одні діти стають занадто збудливими, дратівливими, виявляють негативізм, упертість, інші, навпаки, — пасивними, відчуженими, замкненими. Як у перших, так і в других порушений стан емоційного комфорту та послаблене відчуття захищеності власного «Я». На цьому ґрунті підвищується рівень вразливості дітей, що зумовлює їхню неадекватну реакцію на будь-які впливи з боку інших людей та появу станів незадоволення й роздратованості.

За мірою свого вияву вразливість дітей особливо висока у першокласників, що свідчить про складність звикання цих дітей до шкільного життя.

Індивідуальні відмінності вразливих дітей дозволяють виокремити серед них два типи:

- *імпульсивні діти*, схильні до вияву бурхливих, але скороминутих афективних реакцій; вони «відкриті» у своєму незадоволенні, протесті стосовно дій інших людей; діапазон подразників, які порушують психологічну рівновагу дітей цього типу, дуже широкий;

- *тривожні діти*, вразливість яких зумовлює динаміку негативних емоційних станів і переживань у внутрішньому, суб'єктивному світі особистості, яка росте; негативні емоційні стани тривожних дітей пов'язані переважно з побоюванням того, що близькі дорослі їх не люблять і віддають перевагу іншим дітям. Почуття у вразливих дітей другого типу виражаються слабо, вони замкнені, уникають контактів з іншими людьми, бувають дуже сором'язливими.

Підвищена чутливість вразливих дітей має не тільки позитивне, а й негативне значення — вона обмежує їхні можливості довільної регуляції поведінки. Оскільки цю особливість психіки важко коригувати, застосовувані в педагогічній практиці підходи до дітей з підвищеною чутливістю зводяться зазвичай до того, щоб запобігти виникненню емоціогенних ситуацій, які можуть психологічно травмувати дитину.

Хороший виховний ефект дає також тепле емоційне ставлення педагога до дитини, якій він «відкриває» численні джерела радощів у процесі творчої діяльності — від реалізації власного задуму, відкриття для себе чогось нового в навколишньому світі до відчуття власних сил і можливостей, переживання позитивного оцінного ставлення до продукту своєї творчості.